

**LJUDSKA UNIVERZA SLOVENSKA BISTRICA**

JAVNA DELA: POHORJE, HALOZE IN DRAVINJSKE GORICE – NAŠ ŽIVLJENJSKI PROSTOR

VSEBINA:	strani:
Milan Ivič, Milan Lešnjak: Milnarstvo	4
Irena Knez, Silva Valand: Kovaštvo	10
Irena Knez, Silva Valand: Pletarstvo	24
Janez Kos: Od zrna do strohe	35

# DOMAČE OBRTI NA SLOVENJEBISTRISKEM

ZBIRKA SEMINARSKIH NALOG

Avtorji: Milan Ivič, Irena Knez, Janez Kos, Milan Lešnjak, Silva Valand  
Mentor: Maja Kanop, dipl. etnologinja  
Lexikoni pregled: Ksenija Gradšnik, prof., Rozalija Špec, prof.  
Oblikovali: Steško Giji

Slovenska Bistrica, junij 1999

Mentor:  
Maja KANOP, dipl. etnologinja

Avtorji:  
Milan IVIČ  
Irena KNEZ  
Janez KOS  
Milan LEŠNJAK  
Silva VALAND

Slovenska Bistrica, april 1999

398.2(=183.8)(497.4-18)  
Univerzitetna knjižnica Maribor  
CIP – Kataložni zapis o publikaciji

## **DOMAČE OBRTI NA SLOVENJEBISTRIŠKEM**

Zbirka seminarских nalog

Izdajatelj: Ljudska univerza Slovenska Bistrica

Zanj: Vida Lipoglav

Avtorji: Milan Ivič, Irena Knez, Janez Kos, Milan Lešnjak, Silva Valand

Mentor: Maja Kanop, dipl. etnologinja

Jezikovni pregled: Ksenja Gradišnik, prof., Rozalija Špes, prof.

Oblikoval: Srečko Gujt

Slovenska Bistrica, junij 1999

CIP – Kataložni zapis o publikaciji

Univerzitetna knjižnica Maribor

398.2(=163.6)(497.4-18)

DOMAČE obrti na Slovenjebistriškem : zbirka seminarских nalog / avtorji Milan Ivič...[et al.]. – Slovenska Bistrica : Ljudska univerza, 1999, - (Javna dela. Pohorje, Haloze in Dravinjske gorice – naš življenjski prostor)

1. Ivič, Milan

COBISS – ID 44136705

LJUDSKA UNIVERZA SLOVENSKA BISTRICA

TAJNA DEL A: POHORJE, HALOZE IN DRAVINJSKE GORICE - NAŠ ŽIVLJENJSKI PROSTOR

<b>VSEBINA:</b>	<b>stran:</b>
Milan Ivič, Milan Lešnjak: <b>Mlinarstvo</b>	<b>4</b>
Irena Knez, Silva Valand: <b>Kovaštvo</b>	<b>10</b>
Irena Knez, Silva Valand: <b>Pletarstvo</b>	<b>24</b>
Janez Kos: <b>Od zrna do strehe</b>	<b>35</b>

MLINARSTVO

SEMINARSKA NALOGA

Mentor:  
Maja KANOP, dipl. etnologinja

Avtorja:  
Milan IVIČ  
Milan LEŠNJAK

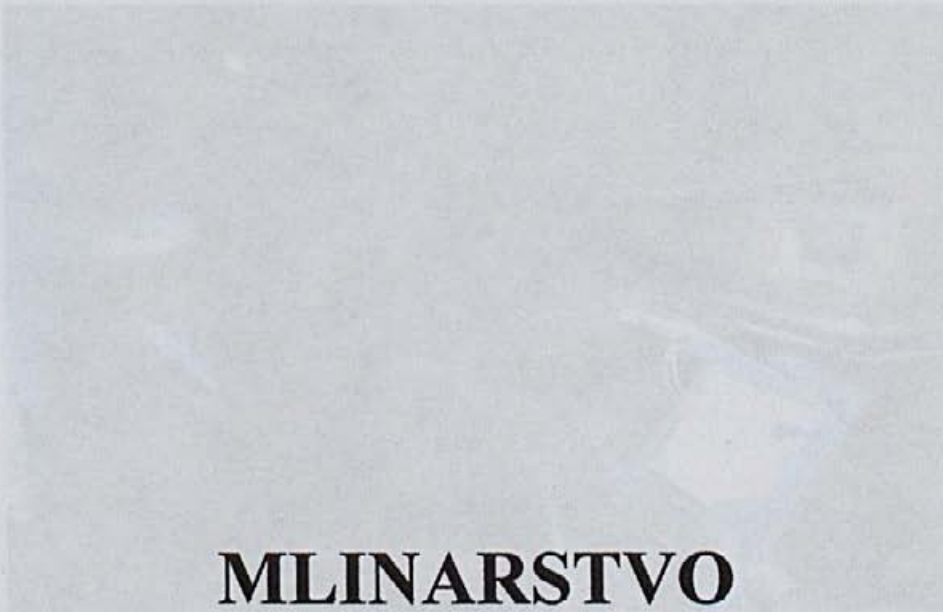
Slovenska Bistrica, marec 1998



## LJUDSKA UNIVERZA SLOVENSKA BISTRICA

JAVNA DELA: POHORJE, HALOZE IN DRAVINJSKE GORICE - NAŠ ŽIVLJENJSKI PROSTOR

Mleti smo v Novikah pri Studencih ob reki Dravinji in to so v kakšnem minotku. Lastnik mlina je Ciril Pečnik, rojen 17. aprila leta 1929, doma iz Studenc št. 26. Njegovi predniki prihajajo iz Šentjura. Ciril ve iz pričovanja pradnikov, da nadaljuje kot peta generacija tradicijo v njihovi družinski vasi, ki se ukvarja z mlinarstvom. Po materini strani je bil njegov prapraded lastnik vodnjaka v gradu.



# MLINARSTVO

*Naloga* SEMINARSKA NALOGA *delo*

Pred letom 1917 so njegovi predniki mlini imeli v Šentjuru, nakar so začeli obratovati v Studencih, kjer je bil mlina last Cirilova mama. Okoli leta 1960 so začeli voditi iz naravnih virov (Boč) distribuirano v Rogalno Slatino in vode lot vira za pogon mlina je prenamakovalo. Zaradi tega so mlina preselili v Novake, kjer obratuje od leta 1962. Ciril pravi, da je pri montaži spoznal delo vodnjaka sam. Z lastnimi gospodarskimi potrebami so bili mlina letovna revizija in vzdrževanih del, potrebnih za obratovanje mlina.

Do leta 1832 so mlina mletli z mlinškimi kamni, ki so bili naravni - obdelani, ali pa kaneje že umetni iz kovane železa. Težki so od 300 do 500 kilogramov. Izdelovali so jih v Šentjuru, v Rogatcu, najboljše pa so bili od "Glehen Broma". Specialne umetne kamne pa so uvažali iz Francije, od katerih ima dva mlina Ciril še danes, verda je več ne uporablja.

**Mentor:**  
Maja KANOP, dipl. etnologinja

**Avtorja:**  
Milan IVIČ  
Milan LEŠNJAK

Slovenska Bistrica, marec 1998

Draviranj v mlino sedaj naša pacmatka po različni kamnit, ki so usodnostni elevatorski  
stani dravinja.

Mleli smo v Novakah pri Studenicah ob reki Dravinji in to ne v kakšnem mlinčku. Lastnik mlina je Ciril Pečnik, rojen 11. aprila leta 1929, doma iz Studenic št. 26. Njegovi predniki izhajajo iz Šentjurja. Ciril ve iz pričevanja prednikov, da nadaljuje kot peta generacija tradicijo v njihovi družinski veji, ki se j ukvarja z mlinarstvom. Po materini strani je bil njegov prapraded lastnik velenjskega gradu.



*Slika 1 : Lastnik mlina Ciril Pečnik*

Pred letom 1917 so njegovi predniki mleli žito v Šentjurju, nakar so začeli obratovati v Studenicah, kjer je bil mlin last Cirilove mame. Okoli leta 1960 so začeli vodo iz naravnih virov ( Boč ) distribuirati v Rogaško Slatino in vode kot vira za pogon mlina je primanjkovalo. Zaradi tega so mlin prestavili v Novake, kjer obratuje od leta 1962. Ciril pravi, da je pri montaži opreme delal večinoma sam. Z lastnim znanjem in postrojenjem se tudi sedaj loteva revizijskih in vzdrževalnih del, potrebnih za obratovanje mlina.

Do leta 1832 so žito mleli z mlinskimi kamni, ki so bili naravni - obdelani, ali pa kasneje že umetni iz korunsmirgla. Težki so od 300 do 500 kilogramov. Izdelovali pa so jih v Šentjurju, v Rogatcu, najboljši pa so bili od "Glehen Bosna". Specialne umetne kamne pa so uvažali iz Francije, od katerih ima dva mlinar Ciril še danes, vendar ju več ne uporablja.

Po letu 1832 se je oprema začela spreminjati. V mlinsko industrijo so uvedli line na mlinske valje proizvajalca GANZ iz Mađarske. Proizvajalci strojev so še MIAK Nemčija, OSERN Avstrija in BULER Švica. Mlinski valji so izdelani iz posebne jeklene litine, v Sloveniji jih izdelujejo v železarni Štore, ti pa po mlinarjevem mnenju niso dovolj kvalitetni. Vodno energijo za pogon mlina sta zamenjala generator ( Rade Končar ) in turbina ( Litostroj).



Doziranje v mlin se danes izvaja pnevmatsko po zračnih kanalih, ki so nadomestili elevatorski sistem doziranja.



*Slika 2 : Mlińska kamna*

Mlin v Novakah, ki obratuje od leta 1962, je prvotno deloval na dva mlińska kamna, dva valjčna stroja in cilindrične sejalne naprave. Bil je tehnično sodoben mlin, zato so bili Pečnikovi poznani daleč naokoli po zelo kvalitetni moki. V mlin so kmetje vozili žito iz bližnje in daljne okolice. Mleli so pšenico, rž, ječmen, ajdo, proso za kašo in koruzo.

Večinoma so za kmete mlelo na kamne in temu mletemu izdelku se je reklo zmes. Primešane so bile vse vrste žit. Moko ( zmes ) so kmetje uporabljali za peko domačega kruha v krušnih pečeh. Včasih so tej moki primešali mlete sončnice in bučnice, da je bil kruh bolj masten, z lepo glazuro in dalj časa uporaben - svež.

Pridobili so posebno dovoljenje, da so lahko moko proizvajali tudi za trgovine in pekarnice. Za trgovine in pekarnice so mleli specialne moke po naročilu. Te so mleli na valjčnih strojih. S kamni se sedaj ne melje več, so pa še postavljeni.

#### **Mlinar Ciril je takole opisal proces mletja :**

Večinoma dobi mlinar suha žita. Skladišči jih v lesenih silosih, ki se zračijo z mrzlim zrakom pod pritiskom. Suhost žit ugotavlja po občutku in tudi po vonju ( včasih so žita prali in namakali pred sušenjem, kar pa ni več dovoljeno, saj so se različno suha zrnca žit različno zmočila, to pa je oviralo nadaljnji proces ).

Iz silosa gre žito na čiščenje v aspirator, ki žitu odstrani pesek, pleve in razne druge primesi, ki so debelejšje ali tanjše od žita. V aspiratorju se žito čisti pod prisiljenim mrzlim zrakom. Tako očiščeno žito gre v naslednji stroj - TRIER, ki izloča grašico in zdrobljeno žito, kar se uporabi za živalsko krmo in otrobe. Zdrobljeno zrnje ne sme v nadaljnji proces zaradi



tega, ker vsebuje nečistoče. Cela zrnca žit gredo nato skozi magnetno napravo, ki izloči morebitne kovinske primesi. Četrty stroj je luščilni. Ima jeklene žične mreže, ki popolnoma obrusijo žito, da se izloči kalček. Sledi naslednji luščilni stroj, ki ima plašč iz umetnega korundsmirgla, ki popolnoma obrusi žito za pričetek mletja.

Žita lahko meljemo s povratno ali direktno meljavo. Pri povratni meljavi se produkt vrača z enega valjčnega stroja na drugega in nazaj v silos. Potem se valjčni stroji stisnejo in proces se ponovi. Valjčni stroji se stisnejo po želji, odvisno od vrste žit in željene kvalitete - vrste moke. Pri direktni meljavi pa produkt potuje skozi valjčne stroje do končnega produkta.

Ta proces zahteva najmanj šest drobilcev, ki žito drobijo, in šest valjčnih strojev, ki žito stiskajo za končno vrsto moke.

Zdrobljena žita gredo v sejalne naprave, imenovane planska sita, kjer se seje po vsakem valjčnem stroju. Planska sita imajo mreže, polovica je žičnih, polovica pa svilenih ali najlonskih. V enem delu je v višino naloženih najmanj 12 sit oziroma mrež. Moko nato pakirajo v vreče.



Slika 3 : Pakirnica

Mlinski stroji - drobilci imajo valje. Ti valji so ozobljeni ( 4 - 12 zob / cm ) Za ozobljenje ima mlinar Ciril posebne stroje, ki jih imenuje riflmašine. S sinom izdelujeta ozobljenja tudi za druge mlinarje, za oljarno GEA Slov. Bistrica, oljarno Fram in druge naročnike.

Mlinar Ciril je povedal, da slovenskih tehničnih knjig o mlinarstvu ni. Ima nemške LEO HOPF - a in sicer za celotno prehransko industrijo. V stikih je s strokovnjaki iz drugih držav po svetu. Pravi, da so kvalitete žit in procesi mletja po svetu zelo različni. Zaradi različnega podnebja so po njegovem najkvalitetnejša žita v Kanadi, najslabša po v Avstraliji. Različne kvalitete žit pa zahtevajo različno tehnologijo mletja.



informativno

Ciril P. Ker so kmetje opustili nekatere vrste žit ( rž, ječmen, proso... ) Ciril svojim potomcem ne bo mogel prenesti vsega svojega znanja, saj vsako žito zahteva svoj specifični postopek mletja.

Na koncu naj omeniva, da je Ciril razočaran nad občinskimi veljaki in Zavodom za naravno in kulturno dediščino, češ da je od njih pričakoval več podpore in razumevanja. Posebno je prizadet tudi ob poplavih reke Dravinje, ko mu voda zalije strojni turbinski del mlina.



*Slika 4 : Trdno odločena nadaljevati družinsko tradicijo*

Poudarjava, da je naju kot kandidata za bodoča kulturna animatorja mlinar Ciril zelo lepo sprejel, nama omogočil pogled v vse prostore mlina, razkazal strojno in drugo notranjo opremo, povedal veliko zanimivega o sami tehnologiji mletja in nama hkrati pripovedoval o načinu življenja ob mlinih, ki se jih še spomni sam, ali pa je slišal od svojih prednikov. Za vse se mu zahvaljujema.



**Informator**

Ciril Pečnik, rojen 11. aprila leta 1929, Studenice

**Fotografije:** Foto Lešnjak

---

# KOVAŠTVO

SIMINARSKA NALOŽBA

Mentor:

Maja KANOP, dipl. etnologin

Avtorja:

Jana KNEŽ

Žilja VALAND

Ljubljana, marzec 1998

**LJUDSKA UNIVERZA SLOVENSKA BISTRICA**

JAVNA DELA: POHORJE, HALOZE IN DRAVINJSKE GORICE - NAŠ ŽIVLJENJSKI PROSTOR

VSEBINA:

---

1. KOVAŠTVO NA SLOVENSKEM	12
2. KOVAŠKA DELAVNICA JANUZA PEPELNASA V STUĐENICAH	15
3. ŽIVLJENJSKA POT KOVAŠKEGA MOJSTRA	16
4. IZDELAVA KOVINSKE OGRAJE	19
5. VIRI	23

# KOVAŠTVO

SEMINARSKA NALOGA

Mentor:

Maja KANOP, dipl. etnologinja

Avtorja:

Irena KNEZ

Silva VALAND

Slovenska Bistrica, marec 1998



## VSEBINA:

1. KOVAŠTVO NA SLOVENSKEM	12
2. KOVAŠKA DELAVNICA JANEZA PEPELNAKA V STUDENICAH	15
3. ŽIVLJENJSKA POT KOVAŠKEGA MOJSTRA	16
4. IZDELAVA KOVINSKE OGRAJE	19
5. VIRI	23

*iz od njega delo vem,  
čim je kova rogla*

*Kova brez njega  
gledaš bli,  
se zagnat za  
kova vrtil,  
more biti ga  
stač,  
vodi molitor, se  
kopat*

*(iz pesni Bogdan, Družina obrti na Slovenskem)*

Kovaštvo je bilo nekoli najpomembnejša obrt na področju in v mestu. Vsak kraj je imel vsaj enega ali več kovačev, ki so podkovali ravnje in izravnavali orodja, izdelali stroje, kovane dele vozov, različne vrste želez, kot orožje, ki so jih uporabljali tudi pri delu v gozdu, vinogradu in pri gradnji hiš. Tako v Koroški ločimo različne vrste podkovačev. Zmisljivo za kovaštvo je bilo, da se je obrt nadaljevala iz očka v sina, to pa pomeni, da so se sinovi učili v domačih delavnicah. Nadaljevanje kovaške obrti je pomembno sledi tudi s tem tudi razvidet.

Posebnost kovaške obrti je tudi v tem, da je bilo treba za opravljanje te dejavnosti opraviti najmanj izpit, zlasti se to veljalo za podkovače kovača. Podkovače kraj je bilo zelo zahtevno opravilo. Znanje se ni podkovači kovači pridobili v posrednih podkovaških šolah in brez tega kovači ni smeli opraviti svojega poklica. Posebno znanje podkovače šole so bile v Mariboru, Ljubljani, Zagrebu in Gradcu. Podkovači kovači so imeli največ dela ob prometnih poteh in so imeli velike stroje servise, kaj so to danes avtomobilski kovači.

Mojstru ali mojstru kovačije je bil lahko zastavek od kovačev, toda edini vir za proučevanje, kar pa ni pravilo, saj so bile kovačije na področju pogosto povezane tudi v kmetijsko dejavnostjo. Tako so kovači kovači imeli svoje kmetije, kraj je bilo delo kovačev, tako da je mojstru kovači dajal za kovačijo. Tam in obrti pa so obdelovali zemljo in skrbeli za živino.

Kovači so svoje izdelke predvsem neposredno v svojih delavnicah in ne večjih tur tržnih sejnikih (Janez Bogataj)

## 1. KOVAŠTVO NA SLOVENSKEM

### 2. KOVAŠKA DELAVNICA JANEZA PEPELNAKA V STUDENICAH

Če mi kateri dobro plača,  
mu zapojem od kovača.  
Jaz od njega dosti vem,  
črni je kako voglén.

*Kmet brez njega  
némre biti,  
ne gospod se  
kam voziti,  
more meti ga  
orač,  
vsaki méšetar, še  
kopač.*

*(Janez Bogataj, Domače obrti na Slovenskem)*

Kovaštvo je bilo nekoč najpomembnejša obrt na podeželju in v mestu. Vsak kraj je imel vsaj enega ali več kovačev, ki so podkovali živali in izdelovali poljedelska orodja, kovane dele vozov, različne vrste žebeljev ter orodja, ki so jih uporabljali ljudje pri delu v gozdu, vinogradu in pri gradnji hiš. Tako v kovaštvu ločimo orodne in podkovske kovače. Značilno za kovaštvo je bilo, da se je obrt nadaljevala iz roda v rod, to pa pomeni, da so se sinovi učili v domačih delavnicah. Nadaljevanje kovaške obrti je pomenilo stalen posel ter s tem tudi zaslužek.

Posebnost kovaške obrti je tudi v tem, da je bilo treba za opravljanje te dejavnosti opraviti mojstrski izpit, zlasti je to veljalo za podkovske kovače. Podkovanje konj je bilo zelo zahtevno opravilo. Znanje so si podkovski kovači pridobili v posebnih podkovskih šolah in brez njih kovač ni smel opravljati svojega poklica. Posebno znane podkovske šole so bile v Mariboru, Ljubljani, Zagrebu in Gradcu. Podkovski kovači so imeli največ dela ob prometnih poteh in so bili neke vrste servisi, kot so to danes avtomobilski servisi.

Mojstru ali lastniku kovačije je bil lahko zaslužek od kovaštva tudi edini vir za preživljanje, kar pa ni pravilo, saj so bile kovačije na podeželju pogosto povezane tudi s kmetijsko dejavnostjo. Tako so imeli kovači tudi manjše kmetije, kjer je bilo delo razdeljeno tako, da je mojster-kovač skrbel za kovačijo, žena in otroci pa so obdelovali zemljo in skrbeli za živino.



Kovači so svoje izdelke prodajali neposredno v svojih delavnicah in na vaških ter trških sejnih. (Janez Bogataj)

## 2. KOVAŠKA DELAVNICA JANEZA PEPELNAKA V STUDENICAH

Ko sva se pripeljali v Studenice, sva v križišču zavili desno, prečkali most in se ustavili pri hiši številka 8, kjer je domačija Pepelnakovih. Zavili sva v kovaško delavnico, saj naju je mojster Janez Pepelnak že pričakoval, ker sva se za obisk prej dogovorili. Ko sva vstopili v njegovo delavnico, naju je veselo pozdravil in takoj sva opazili, da se je najinega obiska razveselil. Ponosno nama je razkazal svojo delavnico.



Slika 1. Kovaško ognjišče

V kotu delavnice je kovaško ognjišče, kjer se segreva železo. Za kurjenje uporablja lesno oglje in koks. Za podpihovanje zraka je nekoč uporabljal kovaški meh, danes pa to opravlja s pomočjo ventilatorja. Ko je železo dovolj segreto, je gnetljivo in ga je možno preoblikovati - kovati. Nad ognjiščem je obešalo za različne kovaške klešče.

Poleg ognjišča je nakovalo, kovačeva delovna miza. Na njem oblikuje železo. Orodja, kot so kladiva različnih velikosti in oblik ter razne upogibne naprave, so ob nakovalu.

Slika 2. Nakovalo



Ker je ročno kovanje zelo naporno, pomaga kovaču strojno kladivo in je nanj zelo posevna. Ta stroj je vzmetno kladivo, izdelano leta 1914 in še danes zelo dobro deluje. Ima zelo hitro in močno udarce, ki so jih



Slika 2. Kovaška klešča

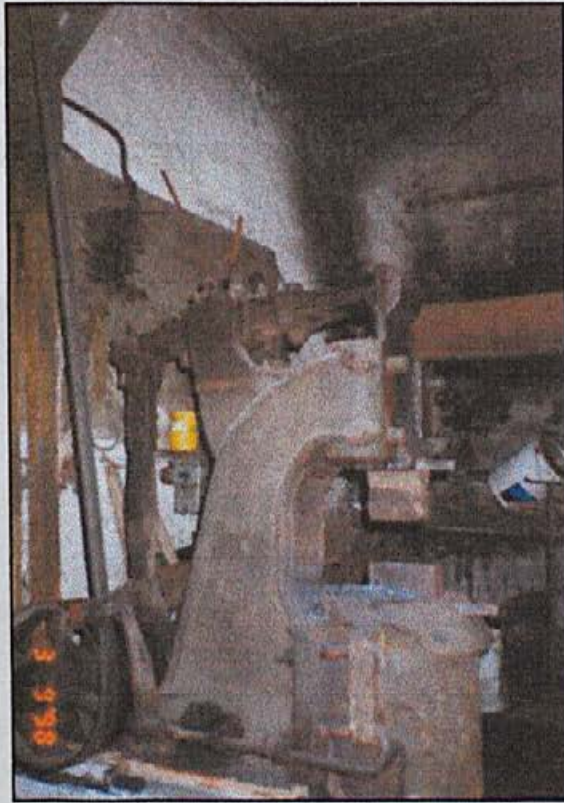


Slika 3. Nakovalo

Slika 3. Različna kovaška orodja



Ker je ročno kovanje zelo naporno, pomaga kovaču strojno kladivo in je nanj zelo ponosen. Ta stroj je vzmetno kladivo, izdelano leta 1914 in še danes zelo dobro deluje. Ima elektro motorni pogon in nožno upravljanje. S pritiskom nožnega pedala se upravljata hitrost in moč udarca kladiva. Nekoč so uporabljali podobna kladiva na vodni pogon, ki so jih poimenovali »norci«.



Slika 4. Strojno kladivo



Slika 5. Različna kovaška orodja



### 3. ŽIVLJENJSKA POT KOVAŠKEGA MOJSTRA

Kovaškega mojstra sva povprašali po njegovem življenju in delu. Povedal nama je, da se je že v otroštvu odločil postati kovač. Kovaškega poklica se je izučil pri kovaškem mojstru Rajhu na Črešnjevcu in se nato zaposlil v tovarni Boris Kidrič v Mariboru. Po prepričevanju vaškega odbornika g. Herica se je odločil, da odpre kovaško delavnico v Zgornjih Poljčanah. To je bilo leta 1961. Popravljal je kovane dele lesenih vozov, brane, pluge, ostril sekire in druga orodja.



*Slika 6. Priprava za zvijanje železne palice*

Ker je bilo dela zelo malo in prostor za delavnico je imel v najemu, se je odločil, da delavnico zapre in se ponovno zaposli. Želja po lastni kovaški delavnici pa je bila še vedno zelo velika, zato se je leta 1964 odločil, da si postavi svojo kovaško delavnico v Studenicah. Tukaj ima tudi kmetijo in kovaštvo je njegova dopolnilna dejavnost.

Ko sva ga povprašali po njegovem delu in izdelkih, ki jih zna napraviti, je povedal, da popravila vozov, plugov, bran in drugega kmetijskega orodja skoraj ni več, saj ima že vsaka kmetija traktor in ustrezne stroje. Občasno še popravi in naostri kakšno sekiro ali drugo kmetijsko orodje.

Pokazal nama je tudi star plug lesene konstrukcije, na katero je pritrjen kovan pluzni lemež. Ta del pluga je kovan iz enega kosa železa. Ko je pluzni lemež izgubil svojo ostrino, ga je bilo treba ponovno kovaško naostriti.





Slika 7. Lesen plug s kovanim lemežem



Slika 8. Okovje vhodnih vrat

Zadnja leta, ko je več povpraševanja po kovaških izdelkih, izdeluje še razne okrasne zaščitne mreže za okna, okovja za vhodna vrata, ograje, zidarske spono, vinogradniška sidra in druge okrasne predmete, kot so stojalo za serviete, obešalniki...



Sl. 9. Okrasna okenska mreža "gatri"



Slika 10. Različni kovaški izdelki



Ponosno nama je pokazal načrt ograje, ki jo je pred kratkim izdelal. Prosili sva ga, da pove in pokaže, kako je ograjo napravil.

#### 4. IZDELAVA KOVINSKE OGRAJE

Povedal je, da si je po načrtu, ki ga je dobil od naročnika, najprej nabavil material. Ograja je sestavljena iz več različnih elementov. Osnovni element je pokončna palica, ki jo imenuje »sulica«. Zanj je uporabil kvadratno železno palico (14 x 14 mm).



Slika 11. Zvijanje železne palice

Da je dobila »sulica« svojo pravo obliko, jo je moral obdelati z različnimi postopki. Najprej je železno palico zvil s pomočjo ročice v posebni pripravi. To delo je zelo težko in zanj je potrebno v rokah veliko moči.

Nato je železno palico segrel, jo grobo ošilil s pomočjo strojnega kladiva in nato še ročno oblikoval konico.

Slika 12. Strojno oblikovanje konice





Slika 12. Segrevanje palice

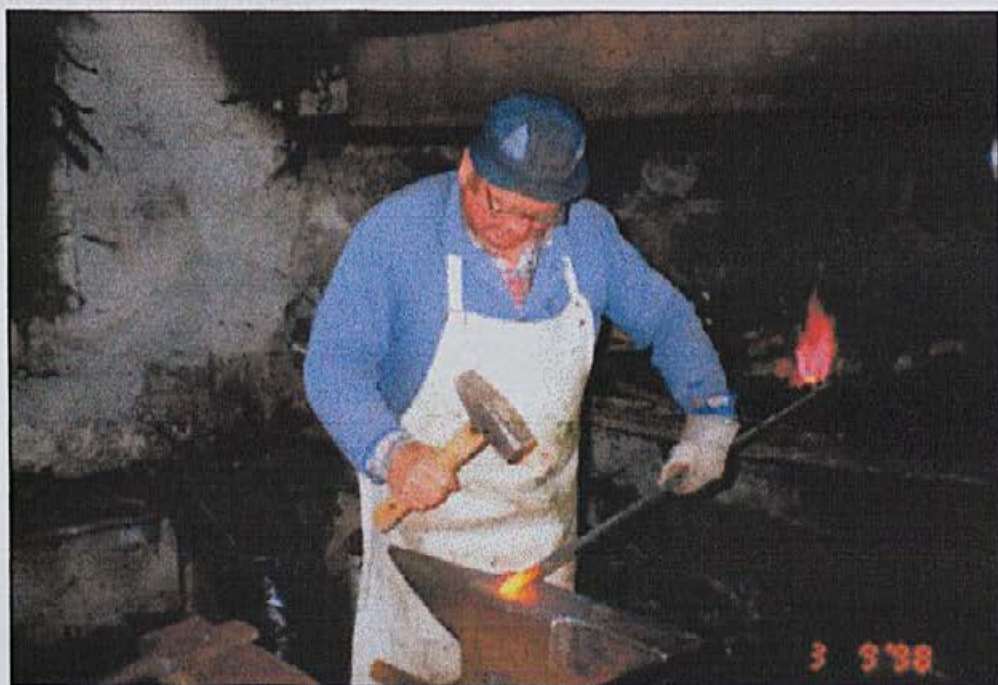
Dokončno obliko sulice je dobila kosica, ki jo je izločil na strojnem kladivu. Sulčasti del je polepšal z yamrom, ki ga je napravil ročno s posebno rokajno napravo. Pod sulčastim delom palice je nastal jelek, ki je nastal delno kladivom, delno pa ročno. Tako je nastal eden izmed



Slika 13. Strojno oblikovanje konic

Slika 13. Palica "sulica"





Slika 14. Ročno oblikovanje konice

Dokončno obliko sulice je dobila konica, ko jo je sploščil na strojnem kladivu. Suličasti del je polepšal z vzorcem, ki ga je napravil ročno s posebno sekalno napravo. Pod suličastim delom palice je privaril še dva okrasna dela, "peresi", in ju okoval. Tako je nastal eden izmed elementov ograje palica "sulica".



Slika 15. Palica "sulica"

Ko so bili izdelani vsi elementi ograje, jih je pritrdil, prikovičil na ogrodje. Nato je sledila še montaža ograje.



Slika 16. Umetnostno kovana ograja

Ko sva si v Slov. Bistrici to ograjo ogledali, sva vedeli, zakaj je kovaški mojster tako ponosen na svoje delo. Zelo si želi, da bi lahko svoje znanje prenesel na mlajšega bodočega kovača in upa, da se bo oglasil kdo, ki ga to delo veseli.



### 3. VIRI

1. Janez Bogataj,: Domače obrti na Slovenskem, Ljubljana 1989

#### **Informator**

Janez Pepelnak, roj. 1939, Studenice 8, Poljčane

---

# DOMAČA OBRT PLETARSTVO

SEMINARSKA NALOGA

Mentor:

Maja KANOF, dipl. enologinja

Avtorja:

Irena KNEZ

Silva VALAND

Slovenska Bistrica, maj 1998

**LJUDSKA UNIVERZA SLOVENSKA BISTRICA**

JAVNA DELA: POHORJE, HALOZE IN DRAVINJSKE GORICE - NAŠ ŽIVLJENJSKI PROSTOR

VSEBINA:

1. PLETARSTVO NA SLOVENSKEM	25
2. PLETAR JANKO VOŠINEK	26
3. VRSTA IN PRIPRAVA MATERIALA	27
4. IZDELAVA PLETENE KOŠARE	28
5. VIRI	34

# DOMAČA OBRT PLETARSTVO

SEMINARSKA NALOGA

Mentor:  
Maja KANOP, dipl. etnologinja

Avtorja:  
Irena KNEZ  
Silva VALAND

Slovenska Bistrica, maj 1998



## VSEBINA:

1. PLETARSTVO NA SLOVENSKEM	26
2. PLETAR JANKO VOŠINEK	26
3. VRSTA IN PRIPRAVA MATERIALA	27
4. IZDELAVA PLETENE KOŠARE	28
5. VIRI	34

Zaljubljeni izdelki pa so bili delo posredni podjetij in posameznikov. Zelo točno pletarstvo za domačo potrebo, poiskani hani kol zametjave in delovanje pletarskih delavnic, kjer so pletli za prodajo. Pletarske delavnice so pojavile že v preteklem stoletju. Za razvoj kakovostnih pletarskih izdelkov je bilo treba pletarje najbolj primerno izobraziti. Zelo pomembna je bila organizacija strokovnega kroga iz pletarstva, a lastniki je stara Avstrija poročala drugemu kakovost slovenskega pletarstva. Najprej so uvedli posebne točke, in karolin so se kasneje izvedli pletarske šole. Namen teh je bil, da bi se izboljšala več delovnih učiteljev in bi se s tem povečala tudi kakovost pletarskih izdelkov ter njihova prodaja na domačem in tujem trgu. Zelo uspešna pletarska šola pri nas je bila v Halozah pri sv. Barbari (danes Cirkušec). Vzporedno s pletarskimi šolami pa se je pričela razvijati posebna smerijska dejavnost urbovojstva. Pletarstvo je vključevalo tudi znanje iz vrbovoja.

Pletarske izdelke izdelujejo glede na uporabni material. Tako poznamo izdelke iz vrbe, slame, kartonskega žvira, leskovih vlaken in drugega lesja. Pletarski izdelki se tudi izdelujejo po posebnih pokrmih.

Naravnost imeli pletarski izdelki svojo vlogo na številnih drugih področjih življenja ljudi ob praznikih, kjer so se odliči veličinosti jertov, kjer in kjer. V nastopu tudi v pustnem času in ob miklavževanju ter kmetije ob obhodu dolge Mraz.

Čeprav se s pletarstvom na področju občine ukvarja le malo ljudi. Pletarstvo nam domačo uporabo in hodi. Hodi izvedel njih je Janko Volšek v Poljcih.

## 2. PLETAR JANKO VOŠINEK

Ob Dupleči cesti 17 v Poljcih živi in pleče znani pletarski izdelki Janko Volšek. Pletarstvo pa je začel že v mladeni, vendar se je začel intenzivno ukvarjati s to dejavnostjo pred desetinami leti, ko se je izposknil. Prva znanja je pridobil tako, da je našel stare košare in po tem vzorcu spletel nove. Zahvalno je pletarskih veščin pa se je pridobil pri pokojnem prijatelju Ludviku Kradniku, ki je bil izredno kakovostni pletar. Vse prosti čas porablja za pletanje in je za svoje izdelke tudi ponosen, saj mu daje spleten izdelki posebno značaj, ki ga je vključil. Pravi, da je pri pletanju treba imeti tudi aritmetično oblikovanje. Treba pa si je pridobiti tudi hodi za pletanje in razgovarja hodi ali vnet. Za manjše upravnice hodi v



## 1. PLETARSTVO NA SLOVENSKEM

Med starejše domače obrti uvrščamo tudi pletarstvo, saj prve omembe najdemo že v antičnih virih. V prejšnjem stoletju so si kmetje sami pletli koše in razne košare ter drugo pleteno posodo, ki so jo potrebovali pri hiši. V začetku so pletli iz leskovih ali kostanjevih palic in slame. Pozneje so se s pletarstvom ukvarjali le manjši kmetje in bajtarji, teh pa je bilo v vsaki vasi nekaj. Tako je postala tovrstna hišna dejavnost področje le revnejših vaških slojev. V začetku so te svoje preproste izdelke ljudje zamenjevali za živež, odplačevali so z njimi tudi oranje in pa druga opravila, ki jih sami niso zmogli opraviti. Pletenje košev in košar je bilo značilno zimsko opravilo na podeželju. Zakrpati in popraviti je bilo treba tudi stare pletene izdelke.

Zahtevnejši izdelki pa so bili delo posebej nadarjenih posameznikov. Zato ločimo pletarstvo za domače potrebe, ponekod tudi kot zamenjava in delovanje pletarskih delavnic, kjer so pletli za prodajo. Pletarske delavnice se pojavijo že v preteklem stoletju. Za razvoj kakovostnih pletarskih delavnic je bilo treba pletarje najprej primerno izobraziti. Zelo pomembna je bila organizacija strokovnega pouka iz pletarstva, s katerim je stara Avstrija poskušala dvigniti kakovost slovenskega pletarstva. Najprej so uvedli posebne tečaje, iz katerih so se kasneje razvile pletarske šole. Namen teh je bil, da bi se izobrazilo več domačih učiteljev in bi se s tem povečala tudi kakovost pletarskih izdelkov ter njihova prodaja na domačem in tujem trgu. Zelo uspešna pletarska šola pri nas je bila v Halozah pri sv. Barbari (danes Cirkulane). Vzporedno s pletarskimi šolami pa se je pričela razvijati posebna kmetijska dejavnost vrbogojstvo. Pouk pletarstva je vključeval tudi znanja iz vrbogojstva.

Pletarske izdelke razlikujemo glede na uporabljen material. Tako poznamo izdelke iz vrbe, slame, koruznega ličja, leskovih viter in drugega šibja. Pletarski izdelki se tudi razlikujejo po posameznih pokrajinah.

Nekoč so imeli pletarski izdelki svojo vlogo na številnih drugih področjih življenja zlasti ob praznikih, šegah in navadah ( velikonočni jerbas, koš in košara, ki nastopata tudi v pustnem času in ob miklavževanju ter kasneje ob obhodu dedka Mraza, ...).

Danes se s pletarstvom na področju občine ukvarja le malo ljudi. Pletejo predvsem za domačo uporabo in hobi. Eden izmed njih je Janko Vošinek iz Poljčan.

## 2. PLETAR JANKO VOŠINEK

Ob Bistriški cesti 17 v Poljčanah živi in plete zanimive pletarske izdelke Janko Vošinek. Pletarstvo ga je zanimalo že v mladosti, vendar se je začel intenzivno ukvarjati s to dejavnostjo pred desetimi leti, ko se je upokojil. Prva znanja si je pridobil tako, da je razdiral stare košare in po tem vzorcu spletel nove. Zahtevnejših pletarskih veščin pa se je priučil pri pokojnem prijatelju Ludviku Kračunu, ki je bil izučen kamnosek in pletar. Ves prosti čas porabi za pletenje in je na svoje izdelke tudi ponosen, saj mu lepo spleten izdelek povrne trud, ki ga je vložil. Pravi, da je pri pletenju treba imeti tudi smisel za oblikovanje. Treba pa si je pridobiti tudi čut za ritem pletenja in zategovanja šib ali viter. Že manjša sprememba ritma v



pletanju lahko pokvari videz izdelka. Pri ogledu njegovih izdelkov je možno videti, da vse to pletar Vošinek ima, prav tako pa mu ne manjka volje do pletarjenja. Z veseljem je pokazal nekaj svojih izdelkov in povedal, kako pripravi material in splete določen izdelek.

### 3. VRSTA IN PRIPRAVA MATERIALA, KI GA UPORABLJA

Pri pletarstvu sta potrebni dve glavni fazi dela, to je priprava materiala in pletenje. Najprimernejša za pletenje je gojena vrba, ki jo gojijo na posebnih nasadih. Ker teh nasadov ni v bližnji okolici in je gojeno vrbo težje dobiti, uporablja navadno sivo vrbo. To nabira ob potokih, in sicer od novembra do marca. Uporablja tudi šibje rdeče beke, ta je težja za obdelavo, vendar je bolj trpežna in se ne lomi. Dobi jo pri kmetih, kjer jo še imajo. Nekoč so jo uporabljali za vezanje snopov in trte, danes pa še samo za pletenje. Pri pletenju uporabi tudi leskove in kostanjeve palice. Plete tudi iz slame, ki pa jo je danes vedno težje dobiti. Kot podoben material uporabi posebno travo, ki je podobna rženi slami in je primerna za pletenje. Za prepletanje slame ali trave uporabi naravne vitre ali PVC trakove.

Ko je vrba porezana, mora ležati vodoravno približno dva tedna, da se uleže. Nato šibe sortira po velikosti in debelini. Približno enake šibe poveže v snope in jih postavi pokončno v mivko ali vlažno zemljo. Šibnate snope tudi prekuha v posebni posodi. Vreti morajo približno dve uri, za ves postopek prekuhavanja pa je treba kar šest ur. Šibe tudi olupijo, da so izdelki lepši in kvalitetnejši. Pripraviti mora tudi vitre s katerimi opleta. Napravi jih tako, da šibo s posebnim nožem razkolje na tri dele (slika 1).



Slika 1: Kalanje šibe

Da so vitre enakomerne, jih kalibrira s pomočjo posebne priprave, ki si jo je sam zamislil in tudi izdelal. Skozi pripravo povleče del šibe in tako dobi šibnat trak ali vitro, enakomerno debelo po vsej dolžini (slika 2). Priprava ima več različno nastavljenih nožev, s



pomočjo katerih izdelava vitre različne debeline. Ko še ni imel te priprave je kalibriral vitre ročno z nožem. Ko je material pripravljen, ga je treba primerno skladiščiti. Če ga pospravi v temen prostor obdrži material svetlo barvo, če pa ga pusti na svetlobi na prostem, potemni. Pred pletenjem pa je treba šibe ali vitre ponovno namočiti, da jih je možno upogibati in da se ne lomijo. Čas namakanja je odvisen od debeline šibe ali vitre in od tega ali je šiba olupljena ali neolupljena. Neolupljene in debelejšje šibe je treba dalj časa namakati.



Slika 2: Izdelava enakomerno debele vitre

#### 4. IZDELAVA PLETENE KOŠARE

Najprej pripravi ves potreben material in izdelava dno košare. To napravi iz šestih palic, ki jih križa tako, da dobi dvanajst enakih segmentov, ki jih nato oplete. Dno nato z vijakom pritrdi na poseben železni model (slika 3). Model uporabi zato, da je košara lepše izdelana in samo pletenje je lažje. Ko je dno pritrjeno na model, prične plesti. Najprej v opleteno dno med vsako palico zatakne šibe, dve sta pokončni in z dvema oplete spodnji rob košare. Pokončne šibe oplete in na koncu napravi še ročaj. Košara je končana približno v treh urah. Takšna košara je primerna za nošenje njivskih pridelkov, drv in drugega (slika 4).

Na podoben način izdelava tudi trebušaste košare z ročajem. Pri izdelavi te košare najprej napravi osnovno ogrodje, to je ročaj in obod. Na obeh stičiščih jih poveže in oplete z vitrami. V to opletje zatakne z obeh strani usločene palice, ki že dajo značilni videz trebušaste košare. Palice je treba med seboj le še preplesti in košara je gotova.

Po podobnem postopku plete tudi koše, vendar tukaj uporabi za dno leseno ploščo, na katero pritrdi lesene palice, ki jih nato oplete.





Slika 3: Dno košare



Slika 4: Pletene košare

Vošinek pa zna napraviti še mnogo drugih izdelkov, kot so:

- **opletene steklenice**





Slika 5: Opletena večja steklenica



Slika 6: Opletene steklenice, servirna košarica za kruh in otroška košarica

Da je opletena steklenica lepšega videza, uporabi za opletanje vitre v različnih barvah. Najprej napravi dno, v katero zatakne pokončne šibe. Na dno postavi steklenico in prične z opletanjem. Na zgornjem ožjem delu steklenice napravi ročaj in na vrhu še pokrovček za zamašek (slika 5 in 6).



- *okrogle košarice za kruh »peharji«, podolgovate košarice ali »štručnice« in razni namizni podstavki*

Za pletenje teh košaric uporabi posebno travo, ki je podobna rženi slami. S posebnim obročkom napravi majhne snopke (slika 7). Te snopke poveže in oplete z vitrami ali pa uporabi PVC trakove.



Slika 7: Izdelava snopkov iz trave



Slika 8: Pletene košare »peharji in štručnice« ter namizni podstavki



**- pleten lopar »leska«**

Pleten lopar ali »leska« je namenjen za sušenje sadja (slika 9). Napravi ga tako, da usloči debelejšo palico, jo na koncih prekriža in poveže. V povezan in prekrižan del zatakne palice, te in obroč pa nato oplete.



*Slika 9: Pleten lopar »leska«*

**- okrasni pleteni izdelki**



*Slika 10: Pleteno stojalo za rože*



Izdeluje še mnogo drugih okrasnih pletenih izdelkov kot so stojalo za rože (slika 10), pletene lončke za rože, stenske in namizne okraske, otroške košarice in še bi se našlo kaj.

Vošinek ima mnogo idej in volje do dela. Svoje znanje prenaša tudi na osnovnošolce. Z njimi izdeluje preproste izdelke in tako skrbi, da se ta stara domača dejavnost prenaša na mlajši rod.

---

## 5. VIRI

Bogataj, Janez: Domače obrti na Slovenskem, Ljubljana 1989

### Informator

Janko Vošinek, roj. 15. 11. 1934, Bistriška 17, Poljčane

---

# OD ZRNA DO STREHE

SEMINARSKA NALOGA

Mentor:  
Maja KANČE, dipl. enologinja

Avtor:  
Janez KDS

Ljubljana vrt, april 1999



**LJUDSKA UNIVERZA SLOVENSKA BISTRICA**

JAVNA DELA: POHORJE, HALOZE IN DRAVINJSKE GORICE – NAŠ ŽIVLJENJSKI PROSTOR

**VSEBINA:**

---

SETEV IN OSKRBA	37
ŽETEV IN SPRAVILO	38
MLATITEV IN IZDELAVA ŠKOPA	39
POKRIVANJE	43
VIRI IN LITERATURA	49

# **OD ZRNA DO STREHE**

SEMINARSKA NALOGA

Mentor:  
Maja KANOP, dipl. etnologinja

Avtor:  
Janez KOS

Jurišna vas, april 1999





## SETEV IN OSKRBA

Rž sejemo v naprej pripravljeno zemljo že v jeseni. To je ozimna rž. Lahko jo sejemo tudi zgodaj spomladi, jaro rž.

Pri nas je najprimernejši čas setve rži v jesenskem času, to je obdobje med 20. septembrom in 10. oktobrom. Jaro rž posejemo, kakor hitro se zemlja dovolj osuši, to je med 10. februarjem in 30. marcem. Pomembno za rž je, da je potrebno zemljo preorati vsaj tri tedne prej preden jo posejemo. Rž namreč zelo slabo prenaša neuležano zemljo.

Svoj čas so rž sejali ročno, danes se seje s sejalnicami, priklopljenimi k traktorju. Pri ročni setvi rži so uporabljali posebno posodo, pleteno iz slame, *sevník* (posoda za seme). Ko je bilo seme posejano, ga je bilo potrebno zabranati ali zagrebsti z brano. Brana je bila lesena, imela je železne kline, vlekla jo je vprežna goveja živina, marsikdaj tudi konj. To opravilo je bilo nujno, da je zrno prekrila zemlja zaradi kalitve in nadaljne rasti. S takim načinom brananja zemlja ni prekrila vseh semen. Tista, ki so ostala nepokrita oziroma nezabranana, niso kalila, saj so jih pojedle ptice. V tem času se še niso uporabljala kemična sredstva za tretiranje.

Danes to opravi sejalnica, ki seje 2 do 4 cm globoko in v razmiku 10 do 15 cm med vrstami. Pri takšnem načinu sejanja uporabimo 160 do 200 kg semena na ha, ali nekje 400 do 500 kaljivih zrn na 1 m. Pri ročnem načinu sejanja se ta količina poveča do 40%.

Rž dobro prenaša zimske razmere, če je posejana v optimalnem obdobju. Prezgodnja setev povzroči preveliko rast in razrast, ki ima slabo stran, da takšen posevek slabo prezimi. Podobno je tudi za prepozno setev zaradi preslabe rasti. Če je malo padavin in, ko čez noč temperatura pade, mraz dvigne posevek in s tem trga koreninski sistem rastline. Zato zgodaj spomladi takšen posevek povaljamo, nato pobranamo z lahko brano, rž začne rasti prej kot druga ozimna žita (pšenica, ječmen-ozimni).

V času rasti posevek oskrbimo z dodatnim gnojenjem za debelitev zrna v klasu. Prav tako je pomembno, da v posevku rži uničujemo plevel z ustreznimi herbicidi. Rž dobro uničuje kasneje zrasel plevel zaradi svoje visoke rasti.

Rž se odlikuje po tem, da dolgo časa črpa hranilne snovi, celo do 210 dni. Okoli 70% hranilnih snovi rabi med razraščanjem in kolenčenjem, to je med najintenzivnejšo rastjo. V tem obdobju rasti posevku ne sme manjkati nobenega



hranila, zlasti ne dušika, fosforja in kalija. Rž ne trpi neposrednega gnojenja s hlevskim gnojem. Obvezno jo gnojimo z mineralnimi gnojili. Približen odmerek bi bil 60 kg dušika, 70 kg fosforja in 80 kg kalija. Navedeno količino gnojila razporedimo tako, da polovico fosfornih in kalijevih gnojil zaorjemo pri temeljnem oranju, drugo polovico teh ter eno tretjino dušičnih gnojil spravimo v zemljo pri predsetveni obdelavi tal. S preostalim dušičnim gnojilom gnojimo spomladi med februarjem in majem, nazadnje pred kolenčenjem. Ob vlažnem vremenu, kadar je pomlad zelo vlažna, lahko dognojimo pred klasitvijo.

Pred časom, ko še niso poznali oziroma uporabljali mineralnih gnojil, so že poznali setev v kolobarju. Rž so sejali vedno po predhodnem posevku stročnic in okopavin, ki so bile obvezno gnojene s hlevskim gnojem.

Vegetacija ozimne rži traja med 240 do 290 dni, medtem ko jare rži pa le med 90 in 120 dni. Rž dozoreva v mesecu juliju približno 5 do 7 dni pred pšenico.

## ŽETEV IN SPRAVILO

Žanjemo, ko zrno rži doseže voščeno zrelost. Z žetvijo ne smemo zakasniti, ker se rž rada *osipa*, celo raje kot pšenica. Osip je izpad zrna iz klasja. Pri zrelejši rži se klasje zelo rado lomi. S tem je precejšen izpad pridelka.

Prvotno so žanjice žele rž s srpi. To delo so opravljale dekleta in žene. Požeto so povezale v snope in jih leže polagale v vrste. Kasneje, po letu 1960 da je bila žetev opravljena hitreje in z manjšim številom ljudi, so za žetev uporabili koso. Kosil je vedno moški. Na *kosišče* (izdelano iz lesa z dvema ročajema, na vrat je pritrjena kosa s kosirjem) si je pritržil lesene vile za spravilo sena, ali pa največkrat leskovo palico tako, da je debelejši del palice z žico pritržil na vrat kosišča, jo upognil in pritržil za obe držali. Celoten del upognjene leskove palice od vrata kosišča do prvega ročaja je obdal z vrečevino, kasneje s polivinilom. Oboje je preprečevalo padanje pokošenega žita nazaj. Pokošeno žito se je stoje naslanjalo na nepokošeno. S prihodom kosilnic so izkoristili tudi te okoli leta 1965. Uporabljali so le BCS kosilnice, na ta način, da so en nosilni krak grebena kosilnice povezali z nasprotnim krakom z vrvjo na več mestih. Na te vrvi je pri žetvi legalo pokošeno žito. Pri takem načinu žetve sta bila vedno dva pri kosilnici. Eden je vodil kosilnico, drugi pa je skrbel, da je pokošeno žito legalo na vrvi in ga ob ustavitvi kosilnice z vrvi odstranil. Ostali so žito povezovali v snope. Rž so še isti ali naslednji dan največkrat moški zložili v *ostrve* (je lesen kol, ošiljen na obeh koncih, debelejši del je zapičen v zemljo. Na ta les,



postavljen pokonci se vežejo posamezni snopi v višino. Na vrhu se natakne snop s klasjem navzdol, ki služi kot klobuk ali pokrivalo in s tem preprečuje močenje zrnja.). Kasneje se je zlaganje snopov v ostrvi opustilo, nadomestilo ga je zlaganje v *mandlce* (od 3 do 12 pokonci postavljenih snopov, ki so v klasju povezani. Tako povezane snope ali mandlce so imenovali tudi kopiche). Ta opravila so bila nujna, da se je zrnje v klasu sušilo. Zlaganje v ostrvi je imelo to prednost, da je površina njive bila prosta, navadno za posevek repe in ajde. Tako spravljeno žito v ostrvi je lahko ostalo na prostem dalj časa, ne da bi zrna kalila zaradi vremenskih razmer (vlaga), saj je bilo klasje ob lesu ostrvi. Na vrhu ostrvi se je klasje zaščitilo tako, da so en snop natakneli na ostrvo, kot nekakšen klobuk s klasjem navzdol. Ta snop je služil kot nekakšna streha, po njem je odtekala voda. Tako spravljeno rž so vozili v gospodarska poslopja tudi v jeseni, če prej ni bilo dovolj časa.

Zlaganje snopov v mandlce je imelo prednost v tem, da se je zrno prej osušilo, saj je bilo klasje povsem izpostavljeno vremenskih razmeram. Ob tem načinu sušenja je bil lastnik prisiljen, da je takoj, ko je bilo zrno dovolj suho pospravil rž z njive. V času lepega vremena je bilo spravilo že 2 – 3 tedne po opravljeni žetvi. S tem je imel celo njivsko površino prosto za drugi posevek. Suhe snope so nalagali na lesene vozove lojternike in jih vozili v gospodarska poslopja, kjer so snope zlagali v posebne prostore, najpogosteje v *šledenj* (prostor za mlačev in izdelavo škopa) ali v katerikoli drugi prostor gospodarskega poslopja. Tako spravljeno žito je lahko počakalo tudi zimo.

## MLATEV IN IZDELAVA ŠKOPA

Najpogosteje so mlatev opravili takoj, ko je bilo žito dovolj suho. Rž so mlatili na več načinov. Eden izmed teh je mlatev s *cepi* (dva različno dolga kosa okroglega lesa medsebojno povezana s svitkom usnjenega traku). S cepi sta najpogosteje mlatila dva v paru. Lahko so mlatili štirje, ali šest oseb, dva ali trije pari. Dober poznavalec mlatve s cepi je po zvoku, to je hitrosti in dolžini zvoka vedel, koliko parov mlati. Mlatili so po podu (tleh), tako da so snope položili drugega zraven drugega v dveh vrstah s klasjem skupaj. Snope so polagali vedno v parih, do največ 30 parov, kar so imenovali kopa.

Snope žita so polagali vedno enako, tako da je klasje pasa s katerim je snop povezan, bilo vedno na vrhu. Med mlatvijo so snope obračali, da so iz klasov lažje izmlatili zrno.

Drugi način mlatve je bil *štrajhanje* (udarjanje s snopom žita po steni, sodu ali šroglu). To delo je lahko opravljal en sam človek. Snop žita je vzel v



roke, največkrat brez zaščitnih rokavic s celim snopom udarjal s klasjem snopa po steni škednja, lesenem sodu, lahko pa tudi po *šroglu* (leseno stojalo za izkoževanje svinj). V praksi se je izkazalo kot najbolje, udarjanje po steni nekoliko od zgoraj navzdol, nikoli pravokotno na steno. S tem načinom mlatve je bilo zrno rži najbolj na kupu, ni bilo raztreseno po celotni površini škednja. Pri tem načinu je bilo zraven zrna najmanj primesi klasja in slame, saj ga je lahko kadarkoli odstranil. Na ta način mlatve je bila slama najmanj poškodovana. Ko je snop omlatil, je vzel v roko sam *cepec* (to je krajši del od cep, ki je padal na snop) ali enostavno približno 0,70 do 1 m dolgo palico, snop položil na debelejšo desko, ki je bila podložena za lesom, kasneje tudi z opeko,



Slika 1: *Cepi* (avtor slike Kos)

nekje do takšne višine, da je mlatič lahko stal,. S cepcem je udarjal po snopu, ki ga je držal v drugi roki, in ga obračal. S tem delom je dokončno izločil zrno iz klasa. Kasneje, ko so se pojavili mlatilni stroji, imenovali so jih mlatilnica, so uporabili le te. Poganjali so jih ročno. Kasneje ga je poganjal *gepel* (lito železna naprava, ki je stala pokonci tako, da je spodnji del bil precej širši od vrhnjega. Na tem spodnjem delu je bil prirejen poseben prečni drog, za katerega so pripeli par vprežne živine. Na vrhu je bil dvojni zobčenik in eden od teh je na nasprotni strani imel montirano jermenico, ki je poganjala mlatilni stroj). Sam *gepel* je poganjal par vprežnih volov, kajti vol ima najbolj enakomeren korak. *Gepel* je preko jermena poganjal mlatilni stroj.

Slika 2: *Grablje* za čiščenje slame s *cepi* (avtor slike Kos)



Ko se je pojavila električna energija in elektromotor, so to izkoristili, tudi za mlačvo. Mlatev rži z mlatilnim strojem je potekala tako, da so v stroj potisnili le klasje snopa, ne da bi snop spustili skozenj. Delo s tem je bilo opravljeno veliko hitreje, res pa je, da je na slami ostalo manj klasja. Tega so zobje bobna in brane nad njim precej potrgali oziroma poškodovali. Vsi ti načini mlatve so bili pomembni zaradi nadaljne uporabe slame. Danes žetev, mlatev in čiščenje zrna opravi kombajn.

Ko so bili posamezni snopi omlateni, so jih povezali v majhne ali velike *otepe* ( to je povez petih ali desetih parov snopov). Te so spravljali, kjer je bil prostor na senik, nad *kolarnico* (prostor gospodarskega poslopja za hrambo vozov in raztovarjanje vozov, v zimskem času uporabna kot stelnik), v parne, skednje, ute, ... V zimskem času so jih, spravljali v skedenj, redko v *parne* (prostor za pripravo krme za živino). Tu so snop za snopom čistili primesi trav s posebej prirejenimi velikimi grabljami. To delo se je opravljalo tako, da je odvezan snop iz otepa prijel z obema rokama za klasje in ga povlekel skozi grablje, vpete v steno. Na ta način je snop očistil primesi trav, istočasno pa odstranil kratko slamo. Tako ščiščeno slamo je odložil v stol za ročno rezanje krme, ali pa v posebej prirejeno desko, v katero sta bila vstavljena dva klina v razmiku 15 do 20 cm, lahko tudi nekaj več. Ko je bil rezni stol napolnjen s čisto in poravnano slamo, je le to najprej s koso odrezal, da je dobil gladko enako površino (gladek rez). Nato je slamo povezal s pasom, narejenim iz čiste slame. Tako je dobil izdelan škop.



Slika 2: *Grablje za čiščenje slame s cepi* (avtor slike Kos)



## POKRIVANJE



Slika 3: *Stol za prirez škopa* (avtor slike Kos)

Izdelan škop so hranili na utah, nad kolarnico, na suhem in varnem pred mišmi. Te so navadno naredile precej škode že v otepih (uničena slama). Prav zaradi tega so skrbeli, da so čim prej izdelali škop, saj v njem ni bilo več zrnja.

Slika 4: *Hlapec in deska* (avtor slike Kos)

Drugo orodje, ki je nujno potrebno za pokrivanje s slamo, je hlapec. Ta je v obliki volice Erke s z dvema, lahko tudi s tremi stognicama. Na vrhu je imel volik železni kavčlj (kčm). S tem je krovno prebodel streho nad prečno luto, na katero se je privesovil razmujen škop. S pomočjo hlapca je lahko dokončal pokrivanje strehe, saj drugače ni mogel obstati na strehi.



## POKRIVANJE

Za pokrivanje strehe je bilo nujno potrebno pripraviti dovolj škopa. Krovec, imenovali so ga tudi pokrivač, je za izdelavo slamnate strehe uporabljal več pripomočkov. Najpomembnejši pripomoček je deska, s katero se gladil streha. Za desko so uporabljali največ bukev, redkeje javor, ki je lažji od bukovine, je mehkejši in se hitreje obrabi. Deska je imela na eni strani ročaj z iglo, da je krovec lahko zapičil desko v streho in jo tako pritrdil. Na nasprotni strani ročaja je bila deska nazobčana, da je pokrivač z njo gladil streho. Na stranskem daljšem robu so bili nabiti žebli brez glav. Ti so morali biti pol jekleni, če ni bilo teh, so uporabili kar star dežnik. Žebli brez glav so štrleli iz deske od enega do dveh cm. Z njimi je krovec ravnal slamo na strehi, tako da ni bila križem. To opravilo je bilo nujno, kajti če je bila slama križem, je streha hitreje propadla (segnila) in zamakala.



Slika 4: *Hlapec in deska* (avtor slike Kos)

Drugo orodje, ki je nujno potrebno za pokrivanje s slamo, je hlapec. Ta je v obliki velike črke a z dvema, lahko tudi s tremi stopnicami. Na vrhu je imel velik železni kavelj (klin). S tem je krovec prebodel streho nad prečno lato, na katero se je privezoval razgrnjen škop. S pomočjo hlapca je lahko dokončal pokrivanje strehe, saj drugače ni mogel obstati na strehi.

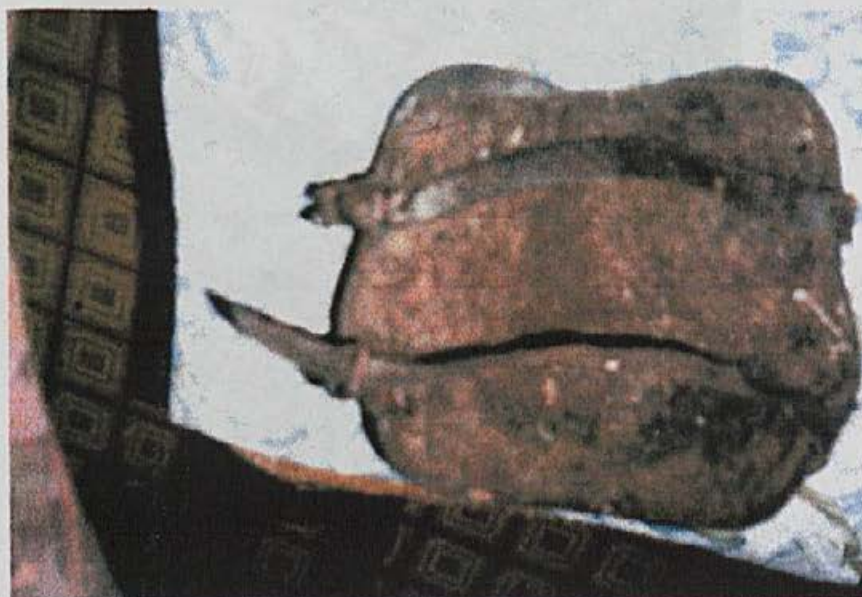


Naslednji pripomoček so klešče za pokrivanje, ki so morale biti narejene na špic (vrh). Te so posebej prirejene za rezanje žice, saj ob rezu naredijo na koncu podobno konico, kot jo ima žebelj.

Pomemben pripomoček je nakolenka, izdelana je iz usnja in podložena s filcem. Ima dva zaklepna jermena. Na nasprotni strani obloženega usnja s filcem ima nekakšne gumbе, imenovane čepe. Ti so v bistvu okrogli deli usnja prinetani (pritrjeni, zakovičeni) na usnje. To je zaščita krovčevega kolena, čepi pa preprečujejo drsenje po lati.



Slika 5 in 6: *Nakolenka obojestransko* (avtor slike Kos)





Nadaljni pripomoček je hlapec, ki je narejen iz ravnega dela lesa. Zanj so uporabljali navadno debelejšo lato, v katero so nabili par žeblicev od 3 do 4. Z njimi so privzdignili prekle, da je krovec pod nje lahko razgrnil škop. Pri izdelavi strehe je krovec uporabljal tolikšno število *trt* (sveže nabrane tanjše leskove palice in ovite okoli svoje osi), kolikor je bilo lat na strehi. Za privez slame je potreboval žico, ki ni smela biti pretrda. Da mu žica v kolobarju ni spolzela pa strehi, je uporabljal posebno *iglo* (železni ali leseni ravni kos), ki jo je zapičil v streho. Za pokrivanje strehe je bilo nujno potrebno zadostno število prekl. Z njimi je z žico pritrnil razgrnjen škop na late. Razdalja med latami mora biti pri slamnati strehi 35 cm. Prekle so bile navadno leskove, saj so te enakomerne debele in dolge. Uporabljali so tudi gaber in bukev, ki pa sta manj primerna. Preden je začel krovec s pokrivanjem, si je moral urediti opaž (poruštat-narediti štant). Še preden je lahko položil prvi škop, je moral splesti kito po lati, ki je bila čelno nabita na late za privezovanje škopa. Kita je bila izdelana iz škopa po manjših delih, ki so jih imenovali *pešičke* (pest odvzete slame iz škopa). Za kito je morala biti slama (pešičke) vlažna. Splesti je moral celotno kito. Služila je v prvi vrsti kot zaščita strehe proti vetru, in kot zaključni del strehe. Ko je bila kita spletena, je lahko začel polagati škop za škopom, oziroma pokrivati. Ko je krovec razgrnil škop in ga zgladil, je spustil preklo iz hlapca na razgrnjeno slamo, pripravil žico za vezanje okrog late in prekle. Nato je razgrnjeno slamo s desko *spehnil* (uredil po naklonu strehe), nakar je le to dodobra privezal. Nato je z nazobčanim delom deske pritrjeno slamo še počesal (zložil slamo eno zraven druge). To opravilo se je ponavljalo iz late na lato. Opravljeno vrsto položenega škopa so imenovali *pleje*.



Slika 7: Štant in vidna kita na desni strani (slika last Antona Šege)



Tanjša je bila slama, boljša je bila streha, saj je pri tanjši slami manjši vnesni pravor med hiškami. Tanjša slama je bila lažje privezati. Široko, izdelano iz take slame, so imeli vab travi streha. Manjša možnost, da se streha ne bi preveč razpadla. Če je streha mogoče tako čvrsta, da jo lahko prečkajo tudi preki (obstajala) tudi preko...



**Slika 8: Glajenje strehe in vidna igla (slika last Šega Anton)**

Krovec je lahko položil na dan do 100 škopov, v poletnem času, ko je dan daljši, tudi do 130. Za kvadratni meter strehe je uporabil pet škopov. Debelina strehe se giblje med 15 do 18 cm, nekatere tudi več. Odvisna je od pokrivača, pa tudi od debeline slame.

**Slika 10: Podajanje raf vidna nova streha (slika last Antona Šega)**

Največ težav je bilo s povečano porabo slame. Tu je obstajala ena sama rešitev, da se streha naredi iz debelejši po dvigovanje slame uporabljali surce, no skrbeli za dosti...



**Slika 9: Podajanje škopa in deska (nazobčan del) (slika last Antona Šega)**



Tanjša je bila slama, boljša je bila streha, saj je pri tanjši slami manjši vmesni prostor med birkami. Tanjšo slamo je lahko tudi trdneje privezal. Streho, izdelano iz take slame, so imenovali trda streha, saj je pri strehi iz tanjše slame manjša možnost, da padavine prodrejo globlje v streho. Debelejše slame ni mogoče tako čvrsto pritrditi. Dobro pokrita slamnata streha iz jare rži je držala (obstala) tudi preko 50 let, medtem ko streha iz ozimne rži manj.



Slika 10: *Podajanje raj vidna nova streha* (slika last Antona Šege)

Največ težav je krovcem povzročalo pokrivanje čoka s *šupnikom* (sleme). Tu je obstajalo eno samo pravilo, odvzemanje ali dodajanje slame. Na slemenu je slama prepognjena in privezana. S tem pride do prekritja. Privezujejo jo z debelejšo preklo, ki mora biti na eni strani obtesana. S tem prepreči dvigovanje slame. Za vrhno preklo so najpogosteje ali skoraj obvezno uporabljali smrekovo sušico. Hitrost pokrivanja je bila odvisna od strežakov, ki so skrbeli za dostavo materiala na streho

Rž (zrnje) uporabljamo v prvi vrsti za prehrano ljudi. Iz ržene moke pečemo kruh dobrega okusa, nekoliko kiselkast in temnejše barve in ostane dalj časa svež. Rženo moko lahko mešamo s pšenično.

Rž uporabljamo tudi za živinsko krmo. V ta namen se lahko uporablja zrnje, pa tudi zelena masa. Slamo lahko uporabljamo za nastilj.

Rž uporabljamo tudi kot industrijsko surovino. Iz nje pridobivamo alkohol, špirit in sirup. Slama je močna in prožna, je uporabna za pletenje košar, lahko tudi vrvi. Sejemo jo tudi za pridobivanje rženih rožičev, potrebnih za farmacevtsko industrijo.



VIRI, LITERATURA:

D. Pavlin, Sodobni ženski nasvetnik, letnik 1994

INFORMATIVNO

Anton Šega, M

SEZNAM FOTOGRAFIJ

- Fotografija 1: Rž
- Fotografija 2: Rž
- Fotografija 3: Rž
- Fotografija 4: Rž
- Fotografija 5: Rž
- Fotografija 6: Rž
- Fotografija 7: Rž
- Fotografija 8: Rž
- Fotografija 9: Rž
- Fotografija 10: Rž
- Fotografija 11: Rž
- Fotografija 12: Rž
- Fotografija 13: Rž
- Fotografija 14: Rž
- Fotografija 15: Rž
- Fotografija 16: Rž
- Fotografija 17: Rž
- Fotografija 18: Rž
- Fotografija 19: Rž
- Fotografija 20: Rž
- Fotografija 21: Rž
- Fotografija 22: Rž
- Fotografija 23: Rž
- Fotografija 24: Rž
- Fotografija 25: Rž
- Fotografija 26: Rž
- Fotografija 27: Rž
- Fotografija 28: Rž
- Fotografija 29: Rž
- Fotografija 30: Rž
- Fotografija 31: Rž
- Fotografija 32: Rž
- Fotografija 33: Rž
- Fotografija 34: Rž
- Fotografija 35: Rž
- Fotografija 36: Rž
- Fotografija 37: Rž
- Fotografija 38: Rž
- Fotografija 39: Rž
- Fotografija 40: Rž
- Fotografija 41: Rž
- Fotografija 42: Rž
- Fotografija 43: Rž
- Fotografija 44: Rž
- Fotografija 45: Rž
- Fotografija 46: Rž
- Fotografija 47: Rž
- Fotografija 48: Rž
- Fotografija 49: Rž
- Fotografija 50: Rž
- Fotografija 51: Rž
- Fotografija 52: Rž
- Fotografija 53: Rž
- Fotografija 54: Rž
- Fotografija 55: Rž
- Fotografija 56: Rž
- Fotografija 57: Rž
- Fotografija 58: Rž
- Fotografija 59: Rž
- Fotografija 60: Rž
- Fotografija 61: Rž
- Fotografija 62: Rž
- Fotografija 63: Rž
- Fotografija 64: Rž
- Fotografija 65: Rž
- Fotografija 66: Rž
- Fotografija 67: Rž
- Fotografija 68: Rž
- Fotografija 69: Rž
- Fotografija 70: Rž
- Fotografija 71: Rž
- Fotografija 72: Rž
- Fotografija 73: Rž
- Fotografija 74: Rž
- Fotografija 75: Rž
- Fotografija 76: Rž
- Fotografija 77: Rž
- Fotografija 78: Rž
- Fotografija 79: Rž
- Fotografija 80: Rž
- Fotografija 81: Rž
- Fotografija 82: Rž
- Fotografija 83: Rž
- Fotografija 84: Rž
- Fotografija 85: Rž
- Fotografija 86: Rž
- Fotografija 87: Rž
- Fotografija 88: Rž
- Fotografija 89: Rž
- Fotografija 90: Rž
- Fotografija 91: Rž
- Fotografija 92: Rž
- Fotografija 93: Rž
- Fotografija 94: Rž
- Fotografija 95: Rž
- Fotografija 96: Rž
- Fotografija 97: Rž
- Fotografija 98: Rž
- Fotografija 99: Rž
- Fotografija 100: Rž



Slika 11: **Rž v sevniku** (avtor slike Kos)



VIRI, LITERATURA:

D. Pavlin: Sodobni kmetijski nasvetnik, letnik 1994

INFORMATOR:

Anton Šega, Malo Tinje 6a, roj. 1925

SEZNAM FOTOGRAFIJ:

- Fotografija 1: Cepi
  - Fotografija 2: Grablje
  - Fotografija 3: Stol
  - Fotografija 4: Hlapec in deska
  - Fotografija 5 in 6: Nakolenka
  - Fotografija 7: Štant
  - Fotografija 8: Glajenje strehe
  - Fotografija 9: Podajanje škopa
  - Fotografija 10: Podajanje prekel
  - Fotografija 11: Rž
-



Knjižnica J. Vošnjaka Sl. Bistrica  
Slovenska Bistrica  
ar 39  
**DOMACE**  
obrtni



0086662  
COBISS \*